

Stevan Veljović*

Vlada Republike Srbije

Tehnološke promene kao faktor razvoja socijalne politike i upravljanja ljudskim kapitalom u Srbiji

Apstrakt

Tehnološke promene koje karakterišu početak 21. veka donose nove mogućnosti za ekonomski rast i zapošljavanje, ali istovremeno stvaraju i rizike za deo stanovništva koji ne raspolaže znanjima i veštinama potrebnim za prilagođavanje promenama na tržištu rada. Polazeći od analiza međunarodnih finansijskih institucija u vezi sa preoblikovanjem tržišta rada kao posledica automatizacije u proizvodnji i uslugama, u radu se razmatraju stanje na tržištu rada i kvalitet i pravednost obrazovanja u Srbiji. Pored nepovoljne opšte obrazovne strukture stanovništva i produžene tranzicije mladih iz obrazovanja ka svetu rada, značajnu prepreku unapređenju ljudskog kapitala u Srbiji predstavljaju i nizak kvalitet i nedovoljna pravednost obrazovanja, koji onemogućavaju sticanje adekvatnih znanja i veština velikom broju dece i mladih, posebno iz marginalizovanih grupa i porodica nižeg socioekonomskog statusa. Izazovi koje nameću inovacije i tehnološke promene zahtevaju aktivan odgovor u politikama obrazovanja, tržišta rada i socijalnog uključivanja, kako bi se omogućilo efikasnije unapređenje ljudskog kapitala i očuvanje socijalne kohezije u Srbiji u 21. veku.

Ključne reči:

Obrazovni sistem, tržište rada, socijalno uključivanje, ljudski kapital, automatizacija, Svetska banka.

* veljovicstevan@yahoo.co.uk

UVOD

Reforme u oblasti socijalne politike u Srbiji u prethodne skoro dve decenije odvijale su se kao deo procesa tranzicije ka tržišnoj privredi i izgradnji demokratskog društva, sa članstvom u Evropskoj uniji kao strateškim ciljem. Osnovna nit reformi u socijalnoj sferi, uključujući tržište rada, socijalnu zaštitu i obrazovanje, bila je prilagođavanje socijalne politike zahtevima tržišta, jačanje individualne odgovornosti građana u zadovoljavanju socijalnih potreba i uvođenje tržišnih principa i mehanizama u funkcionisanje socijalnog sektora u Srbiji.

Dosadašnji preobražaj ekonomske i socijalne politike u Srbiji i njihovo usklađivanje sa zahtevima globalizacije, kao i u slučaju drugih postsocijalističkih tranzicionih zemalja, predstavlja samo jedan stadijum u dinamičnom i kontinuiranom procesu prilagođavanja promenama na svetskom nivou. U tom smislu, tranzicione zemlje nalaze se pred svojevrsnom novom fazom razvoja, na šta ukazuju i prošlogodišnji izveštaji Svetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) u kojima se govori o izazovima koje proces automatizacije stavlja pred socijalne politike.^{1,2} Dok otvara perspektivu za otvaranje radnih mesta, povećanje produktivnosti i efikasnije pružanje javnih usluga, ovaj proces istovremeno pretili da poveća nejednakosti i socijalno isključivanje koje nastaju kao posledica zamene ljudskog rada mašinama, pre svega na onim poslovima koje karakterišu rutinske operacije, koje su podložnije automatizaciji.³ Procenjujući implikacije novog talasa tehnoloških promena, u analizi MMF-a ističe se da je automatizacija veoma dobra za rast, ali loša za jednakost. To je posledica smanjenja nivoa realnih zarada, odnosno rastućih razlika u nagrađivanju kvalifikovanih i nekvalifikovanih radnika. Čak i ako se pretpostavlja da je pad zarada samo kratkoročan i da će na kraju zarade ponovo početi da rastu, upozorava se da kratkoročni period „može da potraje i nekoliko generacija”.⁴

U radnoj verziji Globalnog izveštaja o razvoju za 2019. godinu Svetske banke kao ključna mera za predupređivanje socijalnih posledica preporučuje

¹ “Should We Fear the Robot Revolution (The Correct Answer is Yes)”, *IMF Working Paper*, WP/18/116. Available from: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/05/21/Should-We-Fear-the-Robot-Revolution-The-Correct-Answer-is-Yes-44923> (Accessed 20 August 2018).

² “World Development Report 2019: The Changing Nature of Work”, *The World Bank*, Washington. Available from: <http://pubdocs.worldbank.org/en/816281518818814423/2019-WDR-Draft-Report.pdf>, (Accessed 20 August 2018).

³ Ibidem, p. 2.

⁴ “Should We Fear the Robot Revolution (The Correct Answer is Yes)”, *IMF Working Paper*, op. cit., p. 44.

se ulaganje u ljudski kapital kroz razvoj vještina koje postavljaju temelj za dugoročno učenje i stalno prilagođavanje promenljivim potrebama tržišta. Reč je, pre svega, o naprednim kognitivnim vještinama (rešavanje složenih problema), socio-bihejvioralnim vještinama, kao što je timski rad, i o vještinama povezanim sa većom adaptibilnošću na promene (samoeфикаsnost, rezonovanje).⁵ Takođe se naglašava važnost ulaganja u ljudski kapital u najranijem uzrastu (jer pažnja koja se pridaje zdravlju i obrazovanju dece utiče na produktivnost budućih radnika), kao i potreba za uspostavljanjem novih, „progresivno univerzalnih“ aranžmana u oblasti socijalne zaštite koji će omogućiti bolju zaštitu za rastući broj ljudi koji nemaju standardne ugovore o zaposlenju. U kombinaciji sa određenim oblicima osiguranja, socijalna sigurnosna mreža trebalo bi da omogući da regulativa u vezi sa tržištem rada ostane fleksibilna (time što se rizici koje proizvodi tržište rada neće rešavati povećanjem rigidnosti radnog zakonodavstva).⁶

Neki od ovih koncepata već su, pod uticaj transnacionalnih aktera, primenjeni i u dosadašnjem toku tranzicije u Srbiji.⁷ Od usvajanja Zakona o radu 2001, prisutna je tendencija da se svakim novim zakonom ide ka umanjanju obima i prava kvaliteta zaposlenih, dok su izmene zakona (kad je reč o poslednjim izmenama Zakona o radu, 2014. godine) pravdane, između ostalog, očekivanim rastom zaposlenosti, povećanjem stranih investicija i lakšom fluktuacijom zaposlenih.⁸ Donošenjem Zakona o socijalnoj zaštiti (2011) proširen je obuhvat stanovništva socijalnim davanjima, ali uz jačanje individualne odgovornosti i uvođenje mera aktivacije sa ciljem da radnosposobne siromašne vrata na tržište rada.⁹ U oblasti obrazovanja, ideju obrazovanja kao mehanizma socijalizacije građana nadvladala je vizija obrazovanja kao komponente ekonomskog sistema, u kojem se „đaci i studenti pripremaju za tržišnu utakmicu koja je neizbežna i kontinuirana, odnosno traje čitav život i karakteriše

⁵ “World Development Report 2019: The Changing Nature of Work”, op. cit., p. 2.

⁶ Ibidem, p. 3.

⁷ Mihail Arandarenko, Pavle Golicein, „Međunarodni akteri i razvoj socijalne politike u Srbiji (od 2000. do 2006. godine)”, u: Drenka Vuković, Ana Čekerevac (ur.), *Socijalna politika u procesu evropskih integracija*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2006, str. 255–275.

⁸ Mario Reljanović, Bojana Ružić, Aleksandra Petrović, „Analiza efekata primene izmena i dopuna Zakona o radu”, Fondacija Centar za demokratiju, Beograd, 2016. Dostupno na: <http://eukonvent.org/wp-content/uploads/2017/01/FCD-Analiza-efekata-ZOR.pdf>, (pristupljeno 20. 8. 2018), str. 9.

⁹ „Zakon o socijalnoj zaštiti”, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 24, Beograd, 2011. Dostupno na: <http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/Zakon%20o%20socijalnoj%20zastiti.pdf>, (pristupljeno 25. 8. 2018).

je neizvesnost zaposlenja”, odnosno da budu „prilagodljivi radnici spremni za celoživotno učenje, a ne aktivni građani”.¹⁰

U radu se analizira pripremljenost Srbije za izazove koje donose tehnološke promene, sa stanovišta kvaliteta i pravednosti obrazovanja, kao i situacije na tržištu rada. Nastavak rada podeljen je na tri segmenta. U prvom delu rada biće reči o globalnim promenama na tržištu rada izazvanim promenom tražnje za pojedinim veštinama i trenutnoj poziciji Srbije na svetskim rang-listama koje prate kvalitet ljudskog kapitala. U drugom, biće reči o kvalitetu i pravednosti obrazovanja i pravednosti obrazovnog sistema¹¹, kao glavnim ograničenjima unapređenju ljudskog kapitala. U trećem delu rada biće reči o stanju na tržištu rada u Srbiji, pri čemu će težište biti na položaju mladih na tržištu rada, kao i uticaju obrazovanja i statusa na tržištu rada na socijalnu uključenost i siromaštvo.

TEHNOLOŠKE PROMENE I PREOBLIKOVANJE TRŽIŠTA RADA

Širenje novih, pre svega digitalnih tehnologija donosi nove mogućnosti za otvaranje radnih mesta, povećanje produktivnosti u sektorima oslonjenim na upotrebu informaciono-komunikacionih tehnologija, kao i za podizanje nivoa javnih usluga za građane (e-servisi). Ipak, značajan broj ljudi ne oseća pozitivne efekte promena, bilo zbog nedostatka infrastrukture ili veština. Istovremeno, razvoj tehnologije nosi i inherentne rizike polarizacije na tržištu rada i povećanje nejednakosti. Mašine zamenjuju ljudski rad kako na proizvodnim trakama, npr. u automobilskoj industriji, tako i u različitim vrstama usluga kao što je računovodstvo, trgovina, bankarstvo, čemu doprinosi više od 200.000 industrijskih robota koji svake godine ulaze u upotrebu.¹²

¹⁰ Danilo Vuković, *Preoblikovanje neoliberalizma: socijalna politika u Srbiji*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2017, str. 137.

¹¹ Pravednost obrazovanja može se posmatrati na različite načine, a jedna od mogućih interpretacija je ona koja posmatra: jednakost šansi (za dostizanje određenog nivoa obrazovanja), jednakost u pogledu uslova za obrazovanje, jednakost u rezultatima (u smislu sticanja jednakog nivoa veština i znanja) i jednakost u primeni stečenih znanja i veština (na tržištu rada i u društvu). Ana Pesikan, Ivan Ivic, “The sources of inequity in the education system of Serbia and how to combat them”, *CEPS Journal* 6 (2012) 2, pp. 101–124. Available from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1128950.pdf>, (Accessed 18 August 2018), p. 104.

¹² “World Development Report 2016: Digital Dividends”, *The World Bank*, Washington, 2016. Available from: <http://documents.worldbank.org/curated/en/896971468194972881/pdf/102725-PUB-Replacement-PUBLIC.pdf>, (Accessed 19 August 2018), p. 126.

U svetu rada koji se menja najvažnija investicija koju vlade, preduzeća i pojedinci mogu da realizuju jesu one u ljudski kapital. U nacrtu izveštaja Svetske banke za 2019. godinu sticanje elementarnih znanja (čitanje, pisanje) smatra se pukim preduslovom ekonomskog opstanka, dok je za uključivanje na tržište rada potrebno sticanje veština koje omogućavaju prilagođavanje novim poslovima. Ukoliko ulaganje izostane već u najranijem uzrastu i tokom školovanja, nedostatak ljudskog kapitala ne samo što ograničava kvalitet života pojedinaca, već i umanjuje konkurentnost ekonomija u globalnim okvirima i povećava nejednakosti koje mogu da prerastu i u socijalne tenzije.¹³

Glavni dobitnici tehnoloških inovacija su visokokvalifikovani radnici čija produktivnost je dodatno podstaknuta novim tehnologijama. Pored IKT veština, novo tržište rada posebno vrednuje i nerutinske analitičke (kritičko mišljenje, rešavanje složenih problema, ekspertsku komunikaciju) i socio-emocionalne veštine, nagrađujući ih sa 25–40 većim zaradama u odnosu na zaposlene sa sličnim nivoom kvalifikacija koji rade na tradicionalnim poslovima.¹⁴ S druge strane, najvećem riziku izloženi su radnici na rutinskim poslovima koji lako mogu biti automatizovani. U slučaju gubitka radnih mesta, takvi radnici mogu da se usmere ili ka poslovima koji zahtevaju visok stepen kvalifikacija i veština (koje mali broj njih poseduje) ili ka poslovima sa nižim kvalifikacijama, gde će se verovatno suočiti sa oštrijom konkurencijom i nižim zaradama.¹⁵

Sa rastućom polarizacijom na tržištu rada suočavaju se i razvijene zemlje i zemlje u razvoju i Srbija nije izuzetak u tom pogledu. Od 1995. do 2012, prema procenama Svetske banke, u Srbiji je udeo zanimanja sa visokim kvalifikacijama (koja podrazumevaju intenzivnu upotrebu nerutinskih kognitivnih operacija i interpersonalnih veština) beležio rast od blizu pola procenta godišnje, a u sličnom procentu¹⁶ smanjivao se udeo zanimanja sa niskim kvalifikacijama, koja se zasnivaju na rutinskim kognitivnim operacijama i manuelnim veštinama.¹⁷ Istovremeno, kao deo globalnog trenda, i u Srbiji raste značaj IT industrije. U periodu od 2006. do 2017. broj preduzeća u IT industriji uvećan je za oko 700, na blizu 2.000 firmi, broj zaposlenih je udvostručen, sa 10.000

¹³ "World Development Report 2019: The Changing Nature of Work", *The World Bank*, op. cit, p. 8

¹⁴ "World Development Report 2016: Digital Dividends", *The World Bank*, op. cit., p. 101.

¹⁵ Ibidem, p. 101.

¹⁶ Pad zaposlenosti u zanimanjima zasnovanim na rutinskim operacijama u Srbiji je na nivou proseka za zemlje srednjeg i niskog dohotka, koji iznosi 0,39 odsto godišnje. Ibidem, p. 120.

¹⁷ Ibidem, p. 121.

na 20.000, a vrednost izvoza IKT usluga u 2016. iznosio je 740.000.000 evra i gotovo se izjednačio sa vrednošću izvoza voća i povrća (755.000.000 evra), a premašivši vrednost izvoza žitarica i proizvoda od žitarica (656.000.000 evra).¹⁸ Istovremeno, koristi od novih tehnologija znatno su neravnomernije raspoređene među stanovništvom, s obzirom na to da više od 30% domaćinstava u Srbiji ne poseduje računar, a približno jednak procenat onih koji su imali (68%) imao je i internet priključak.¹⁹

Svetska banka procenjuje da je, sa čisto tehnološkog stanovišta, oko dve trećine poslova u zemljama u razvoju podložno automatizaciji u narednim decenijama, a u EU i SAD između 50 i 60 odsto. Procenjuje se, ipak, da će ovaj proces u pojedinim zemljama biti usporen sporijim prihvatanjem tehnologije i nižim nivoom zarada, što u slučaju Srbije smanjuje udeo radnih mesta podložan automatizaciji sa oko 65 odsto na oko 45 odsto.²⁰

Uporedo sa studijama koje se bave efektima tehnoloških promena i predlozima politikama za upravljanjem ovim procesima, raste i interesovanje za novim pristupima za merenje i upoređivanje kvaliteta ljudskog kapitala između zemalja. Jedan od takvih pristupa je i Globalni izveštaj o ljudskom kapitalu (Global Human Capital Report) Svetskog ekonomskog foruma, koji rangira 130 zemalja po uspešnosti u razvijanju ljudskog kapitala. U izveštaju se procenjuje da je na globalnom nivou razvijeno svega 62% ljudskog kapitala mereno Globalnim indeksom ljudskog kapitala, odnosno da je u proseku 38% kapitala zanemareno ili nerazvijeno.²¹ Globalni indeks ljudskog kapitala predstavlja indikator koji daje holističku ocenu ljudskog kapitala jedne zemlje, postojeći i očekivani, na nivou čitave populacije. Pod ljudskim kapitalom ovde se podrazumevaju „znanje i veštine koje ljudima omogućavaju da stvaraju vrednost u globalnom ekonomskom sistemu”.²²

Ljudski kapital koji meri Globalni indeks sastoji se iz četiri glavne komponente: 1) *kapacitet*, kojim se označava nivo formalnog obrazovanja kao

¹⁸ „Izveštaj o analizi uslova konkurencije na tržištu softvera i računarske opreme u Republici Srbiji u periodu 2014–2016. godina”, Komisija za zaštitu konkurencije, Dostupno na: <http://www.kzk.gov.rs/kzk/wp-content/uploads/2018/01/Analiza-softveri-i-racunari-2017.pdf>, (pristupljeno 22. 8. 2018), str. 5.

¹⁹ „Statistički godišnjak Republike Srbije 2018”, *Republički zavod za statistiku*, Beograd, 2018, str. 89. Dostupno na: <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G201817011.pdf>, (pristupljeno 25. 8. 2018).

²⁰ “World Development Report 2016: Digital Dividends”, *The World Bank*, p. 129.

²¹ “The Global Human Capital Report 2017: Preparing people for the future of work”, *World Economic Forum*. Available from: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Human_Capital_Report_2017.pdf, (Accessed 18 August 2018), p. 7.

²² Ibidem, p. 3.

mlađe i starije generacije kao rezultat prethodnih ulaganja u obrazovanje; 2) *razvoj*, koji ocenjuje pristup formalnom obrazovanju radnika sledeće generacije i unapređivanje veština postojećih radnika; 3) *raspoređivanje (deployment)*, odnosno primenu i akumulaciju veština na tržištu rada; 4) *know-how*, koji meri širinu i dubinu specijalizovanih veština koje se koriste u radu.²³ Sa vrednošću indeksa 62,5 Srbija zauzima 60. mesto na rang-listi, što je svrstava malo iznad globalnog proseka i nešto manje od prosečne vrednosti za region istočne Evrope i centralne Azije (33% neiskorišćenog ljudskog kapitala). Posmatrano po podindeksima, Srbija je najbolje rangirana u segmentu razvoja (36. mesto), zatim u know-how segmentu (49), nešto slabije u pogledu kapaciteta (73), a najlošije u raspoređivanju ljudskih resursa na tržištu rada (112), potkategoriji koja pre svega ocenjuje pristup tržištu rada.²⁴ Pet najuspešnijih zemalja po indeksu su Norveška, Finska, Švajcarska, SAD i Danska. Među prvih 20 su tri zemlje iz istočne Evrope i centralne Azije (Slovenija je 9, Estonija 12, Rusija, 16). Od zemalja okruženja Hrvatska je na 37. mestu, dok su Makedonija (67) i Albanija (85) među najniže rangiranimima u regionu, pre svega zbog visoke nezaposlenosti.²⁵

KVALITET I PRAVEDNOST OBRAZOVANJA U SRBIJI: NEJEDNAKE ŠANSE OGRANIČAVAJU RAZVOJ LJUDSKOG KAPITALA

Ključni principi sadržani u izveštajima Svetske banke o promenama na tržištu rada i unapređenju ljudskog kapitala, kao što su orijentisanost ka ishodima obrazovanja i njihovo merenje, povećanje dostupnosti obrazovanja pripadnicima ranjivih grupa, razvoj predškolskog obrazovanja kao instrumenta za pripremu za obrazovanje i za smanjivanje siromaštva i socijalnih razlika, već su ugrađeni u obrazovni sistem u Srbiji kroz reforme sprovedene posle 2000. godine i strateške ciljeve obrazovanja.²⁶

²³ "The Global Human Capital Report 2017: Preparing people for the future of work", *World Economic Forum*. Available from: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Human_Capital_Report_2017.pdf, (Accessed 18 August 2018), p. 5.

²⁴ Ibidem, p. 161.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ciljevi dugoročnog razvoja obrazovanja, prema Strategiji razvoja obrazovanja Srbije do 2020. godine, obuhvataju: 1) povećanje kvaliteta procesa i ishoda obrazovanja, 2) povećanje obuhvata stanovništva Republike Srbije na svim nivoima, od predškolskog vaspitanja i obrazovanja do celoživotnog učenja; 3) dostizanje i održavanje relevantnosti obrazovanja, kroz usklađivanje strukture sistema obrazovanja sa neposrednim i razvojnim potrebama pojedinaca, ekonomskog, socijalnog,

Iako poboljšana u odnosu na rane dvehiljadite godine, obrazovna struktura stanovništva Srbije i dalje je nepovoljna. Prema popisu iz 2011. godine, 16,2% stanovništva ima završeno više ili visoko obrazovanje (10,6% je fakultetski obrazovano), 48,9% ima srednje obrazovanje, 20,8% samo osnovno obrazovanje, 11% stanovništva starijeg od 15 godina ima nepotpuno osnovno obrazovanje, a 2% stanovnika starijih od 10 godina je nepismeno.²⁷ Obrazovni profil posebno je nepovoljan kod romske populacije, gde 87% ima osnovno ili nepotpuno osnovno obrazovanje, a 1% više ili visoko obrazovanje, kao i kod osoba sa invaliditetom, gde 53,3% osoba sa invaliditetom uzrasta 15 ili više godina ima završeno osnovno obrazovanje ili nepotpunu osnovnu školu, dok svega 6,6% ima završeno više ili visoko obrazovanje.

U populaciji radnoaktivnih (15–64 godine), 11% ima visoko obrazovanje, 56% ima srednje obrazovanje, a 27% ima završenu osnovnu školu ili manje. Na početku 2018. skoro svaka peta mlada osoba starosti od 15 do 24 godine (17,3%) je van procesa obrazovanja i obuke.²⁸ Istovremeno, mali broj odraslih uključen je u programe celoživotnog obrazovanja (3,5% starosti 25 do 64 godine u 2013. godini), gotovo tri puta manje nego u EU – 27 (8,9%).²⁹

Obuhvat dece obaveznim predškolskim programom obrazovanjem iznosi blizu 93%, a značajno niži obuhvat je kod dece od četvrte godine do polaska u obavezno obrazovanje (54,8%, u poređenju sa 91,7% u EU). Izražene su razlike u dostupnosti predškolskog obrazovanja deci u gradovima u odnosu na ruralna područja (62,6% u poređenju sa 27,3%) i deci iz porodica sa višim socio-ekonomskim statusom u poređenju sa najsiromašnijim porodicama (82%, odnosno 9%).³⁰ Nejednakom pristupu doprinosi i činjenica da je zapo-

kulturnog, istraživačkog, obrazovnog, javnog administrativnog i drugih sistema; 4) povećanje efikasnosti upotrebe svih resursa obrazovanja, odnosno završavanje obrazovanja u predviđenom roku, sa minimalnim produžetkom trajanja i smanjenim napuštanjem školovanja. „Strategija razvoja obrazovanja Srbije do 2020. godine”, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 107, Beograd, 2012. Dostupno na: <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/STRATEGIJA-OBRAZOVANJA.pdf>, (pristupljeno 22. 8. 2018), str. 7–8.

²⁷ „Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji”, *Vlada Republike Srbije*, Beograd, 2014. Dostupno na: <http://www.udruzenjesz.rs/images/PDF/Drugi-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smanjenju-siromastva-final.pdf>, (pristupljeno 23. 8. 2018), str. 151.

²⁸ „Anketa o radnoj snazi, I kvartal 2018”, *Republički zavod za statistiku*, Saopštenje RS 10, br. 138, 31. 05. 2018. <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G20181138.pdf>, (pristupljeno 21. 8. 2018).

²⁹ „Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji”, *Vlada Republike Srbije*, nav. delo, str. 153.

³⁰ Isto, str. 153–154.

slenost roditelja jedan od glavnih kriterijuma za rangiranje dece za prijem u predškolske ustanove, suprotno savremenim tendencijama da se predškolsko obrazovanje posmatra više kao sredstvo za negovanje ranog razvoja dece a manje kao ustanova sa socijalnom funkcijom čuvanja dece.³¹

U osnovnom obrazovanju obuhvat dece iznosio je 97% u školskoj 2013/2014. godini, uz značajno manji obuhvat kod dece romske populacije (69,1%).³² Procenjuje se da između 13% i 15% dece u jednoj generaciji ne završi osnovnu školu, a Strategijom razvoja obrazovanja definisano je da osipanje generacije treba smanjiti na 5%.³³ Od učenika koji završe osnovnu školu manje od 1% ne upiše srednju školu, ali po upisu u srednje škole dolazi do osipanja, s obzirom na to da je u školskoj 2012/2013. obuhvat dece srednješkolskog uzrasta bio 85,4%. Srednjoškolsko obrazovanje manje je dostupno deci iz siromašnih porodica (74% pohađa srednju školu), kao i Romima (21,6%).³⁴ Različite šanse u obrazovanju prisutne su i u odnosu na socioekonomski status: učenici koji po obrazovnim postignućima spadaju u 20% najuspešnijih, ali dolaze iz porodica sa najnižim socioekonomskim statusom, da upišu gimnazijski program u 2009. godini bili su tri puta manja u odnosu na prosečnog učenika iz grupe 20% najuspešnijih. U nedostatku podrške države, deca iz porodica nižeg socioekonomskog statusa češće se usmeravaju ka školama sa nižim kvalitetom obrazovanja.³⁵ Ovakvi mehanizmi ne samo da umanjuju mogućnosti za zaposlenje i dostizanje višeg kvaliteta života pojedinaca sa lošijim početnim pozicijama već utiču i na smanjenje ukupnog nivoa kompetencija kojim društvo raspolaže.

Po procentu visokoobrazovanih u starosnoj grupi od 25 do 34 godine Srbija značajno zaostaje za prosekom EU (24,9% u poređenju sa 35,2%). Obuhvat generacije koja pohađa fakultete i visoke škole iznosio je oko 42%

³¹ Ana Pesikan, Ivan Ivic, "The sources of inequity in the education system of Serbia and how to combat them", op. cit., p. 107.

³² „Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji”, *Vlada Republike Srbije*, nav. delo, str. 155.

³³ „Stop napuštanju škole!”, *Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije*, Beograd, 2016. Dostupno na: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/06/stop_napustanju_skole.pdf, (pristupljeno 21. 8. 2018), str. 10.

³⁴ „Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji”, *Vlada Republike Srbije*, nav. delo, str. 157–158.

³⁵ Aleksandar Baucal, *Ključne kompetencije mladih u Srbiji u Pisa 2009 ogledalu*, Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd, 2012. Dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2014/06/Kljucne-kompetencije-mladih-u-Srbiji-PISA-u-ogledalu.pdf>, (pristupljeno 20. 8. 2018), str. 138–139.

u 2012. godini, a prvu godinu studija (akademskih ili strukovnih) upiše oko 53.000 studenata. Romi su u ukupnom broju studenata zastupljeni sa manje od jednog promila (dok je njihov udeo u stanovništvu između 3% i 5%).³⁶ Nejednakim šansama za sticanje visokog obrazovanja doprinose i postojeći instrumenti podrške države, gde je dominantni kriterijum uspeh, čime se uskraćuje podrška studentima iz siromašnijih porodica koji imaju veću potrebu za podrškom.³⁷

Srbija od 2003. godine učestvuje u PISA studiji, međunarodnom programu procene obrazovnih postignuća, a učenici iz Srbije učestvovali su do sada u četiri testiranja (2003, 2006, 2009. i 2012. godine).³⁸ Obrazovna postignuća srpskih petnaestogodišnjaka u periodu od 2006. do 2012. popravila su se u sve tri oblasti (u čitalačkoj pismenosti 45 poena više, u matematičkoj pismenosti za 14 poena i devet u domenu nauke), ali obrazovni sistem i dalje ostvaruje slabije rezultate u odnosu na OECD prosek i u odnosu na druge evropske zemlje, osim Bugarske i Rumunije.³⁹ Napredak koji je napravljen na poslednjem testiranju (2012) nije statistički značajan, odnosno prosečno postignuće učenika ostalo je na sličnom nivou kao 2009: blizu 40% učenika nije dostiglo nivo funkcionalne pismenosti u matematičkoj pismenosti, 33% u čitalačkoj pismenosti, a 35% u oblasti nauke. Srpski petnaestogodišnjaci zaostaju za vršnjacima iz zemalja OECD oko jednu godinu u matematičkoj pismenosti, nešto više od jedne godine u čitalačkoj pismenosti, a oko 1,5 godine školovanja u naučnoj pismenosti.⁴⁰

Podaci o broju funkcionalno nepismenih petnaestogodišnjaka odnose se na one koji su obuhvaćeni obrazovnim procesom, a kad se na taj procenat doda i oko 10% petnaestogodišnjaka koji ranije prekidaju školovanje dolazi se do broja od 40 do 50% funkcionalno nepismenih mladih u populaciji

³⁶ „Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji”, *Vlada Republike Srbije*, nav. delo, str. 158.

³⁷ Ana Pesikan, Ivan Ivic, “The sources of inequity in the education system of Serbia and how to combat them”, op. cit., p. 114.

³⁸ Srbija je zbog kašnjenja u potpisivanju ugovora sa OECD-om preskočilo ciklus testiranja 2015. godine, tako da je sledeći ciklus u kojem učestvuje bio 2018. godine. „Pripreme za PISA 2018”, *Ministarstvo prosvete i nauke*, 8. decembar 2016. Dostupno na: <http://www.mpn.gov.rs/pripreme-za-pisa-2018/> (pristupljeno 25. 8. 2018).

³⁹ „Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji”, *Vlada Republike Srbije*, nav. delo, str. 160.

⁴⁰ Isto, str. 5.

petnaestogodišnjaka.⁴¹ Osobe sa niskim nivoom čitalačke pismenosti suočavaju se sa ograničenjima da dalje uče i razvijaju znanja i veštine u svim domenima. To ograničava njihove mogućnosti u pogledu buduće karijere (jer mogu konkurisati samo za poslove koji zahtevaju niže veštine, kojih će biti sve manje), ali ima i negativne efekte na društvenom i ekonomskom planu kroz povećanu nezaposlenost, veće troškove socijalnih programa, troškove dodatnih programa obuke i smanjivanje interesovanja za investiranje u Srbiju jer se povećavaju troškovi obuke.⁴²

Razlozi za niži nivo obrazovnih postignuća srpskih učenika u odnosu na vršnjake iz drugih zemalja mogu se tražiti u niskoj motivaciji učenika (zbog raširenih uverenja da školovanje nije značajno za život i nedovoljnih kapaciteta nastavnika da motivišu učenike), kao i ograničenjima nastavnih programa i tipa nastave koja se svode na usvajanje akademskih znanja bez razvijanja kompetencija za njihovo korišćenje u svakodnevnom životu. Uz to, zabrinjava i podatak da srpski obrazovni sistem ne uspeva da dovede do najvišeg znanja u oblasti matematičke, čitalačke i naučne pismenosti ni najbolje učenike (samo 3,5% u oblasti matematičke i 1% u čitalačkoj i naučnoj pismenosti).⁴³

SOCIJALNO UKLJUČIVANJE I TRŽIŠTE RADA: FLEKSIBILNOST BEZ SIGURNOSTI

U Srbiji je nešto više od jedne četvrtine stanovništva (25,5%) bilo izloženo riziku od siromaštva⁴⁴ u 2016. godini, a više od dve petine stanovništva izloženo je riziku od siromaštva i socijalne isključenosti (38,7%).⁴⁵ Poređenja radi, u riziku od siromaštva u EU iste godine bilo je 17,3% populacije. Srbija ima i značajno višu i stopu rizika od siromaštva i socijalne isključenosti u poređenju

⁴¹ Aleksandar Baucal, *Ključne kompetencije mladih u Srbiji u Pisa 2009 ogledalu*, Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, nav. delo, str. 95.

⁴² Isto, str. 96–97.

⁴³ Isto, str. 98–99.

⁴⁴ Anketa o prihodima i uslovima života (SILC), koja je zasnovana i primenjuje se na standardizovanoj metodologiji EU, stopom rizika od siromaštva označava ne lica koja su nužno siromašna, već samo ona koja imaju veći rizik da to budu.

⁴⁵ „Siromaštvo i socijalna nejednakost, 2016”, *Republički zavod za statistiku*, Saopštenje PD 10, br. 087, 3. 04. 2017. Dostupno na: <http://publikacije.stat.gov.rs/G2017/Pdf/G20171087.pdf>, (pristupljeno 24. 8. 2018), str. 1.

sa prosekom EU (23,5%) i višu od svih država članica EU-28 pojedinačno, izuzimajući Bugarsku i Rumuniju.⁴⁶

Rizik od siromaštva povezan je, pre svega, sa obrazovanjem, radnim statusom, kao i sa brojem izdržavanih članova porodice. Riziku od siromaštva, prema podacima iz 2016. godine, najprosečno su bili izloženi nezaposleni (48%), ali i samozaposleni (32,4%), domaćinstva sa dve odrasle osobe i troje ili više izdržavane dece (49,8%), mladi starosti između 18 i 24 godine (32,7%) i lica mlađa od 18 godina (30,2%).⁴⁷ Takođe, nejednakost u Srbiji merena Ćini (*Gini*) koeficijentom, koji izražava nejednakost u raspodeli dohotka, viša je i od proseka EU 28 (38,6 u poređenju sa 30,8) i svih država članica pojedinačno.^{48,49}

Procenat apsolutno siromašnih, koji ne mogu da zadovolje ni minimalne egzistencijalne potrebe, u 2016. iznosio je 7,3%⁵⁰, a smatra se da je niži procenat u odnosu na ranije godine uslovljen najviše smanjenjem broja stanovnika.⁵¹ Približno 60% svih apsolutno siromašnih živi u domaćinstvima u kojima nosilac ima završenu najviše osnovnu školu, dok je njihovo učešće u ukupnom stanovništvu upola manje. Takođe, u poređenju sa domaćinstvima čiji nosilac ima visoko obrazovanje, deset puta češće postoji nemogućnost zadovoljenja osnovnih životnih potreba.⁵² Iako zaposlenost ne osigurava u potpunosti beg od apsolutnog siromaštva, nezaposlenost ili neaktivnost nosioca

⁴⁶ People at risk of poverty or social exclusion, Eurostat. Available from: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion (Accessed 25 August 2018).

⁴⁷ „Siromaštvo i socijalna nejednakost, 2016”, *Republički zavod za statistiku*, nav. delo, str. 1.

⁴⁸ Nešto niža je vrednost Ćini koeficijenta (26,13) kad se meri nejednakost prema potrošnji. „Siromaštvo u Republici Srbiji 2006–2016. godine”, *Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva*, Beograd, 2017. Dostupno na: http://socijalno-ukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/09/Siromastvo_u_Republici_Srbiji_2006-2016._godine_revidirani_i_novi_podaci.pdf, (pristupljeno 20. 8. 2018), str. 17.

⁴⁹ Gini coefficient of equivalised disposable income, Eurostat. Available from: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di12&lang=en (Accessed 26 August 2018).

⁵⁰ Budući da se broj apsolutno siromašnih procenjuje na osnovu uzorka, procenjuje se da bi na nivou cele populacije taj procenat iznosio između 6,3% i 8,3%. „Siromaštvo u Republici Srbiji 2006–2016. godine”, *Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva*, nav. delo, str. 5.

⁵¹ Isto, str. 5.

⁵² Isto, str. 14.

domaćinstva povećava četiri do pet puta njegovu učestalost u poređenju sa domaćinstvima čiji je nosilac zaposlen.⁵³

Uprkos blagom oporavku poslednjih godina, tržište rada u Srbiji opterećeno je nizom nepovoljnih karakteristika i trendova. Nakon perioda krize 2008–2012, u kojem je registrovana zaposlenost smanjena za više od 200.000, a stopa nezaposlenosti povećana sa 13,6% na 23,9% odsto, od 2014. zaposlenost posle više od jedne decenije počinje da raste (2017. je bila blizu da dostigne nivo iz 2009), a prosečna stopa nezaposlenosti u 2017. iznosila je 13,5%.⁵⁴ Ipak, tržište rada karakterišu i niska stopa zaposlenosti (45,1% za stanovništvo starije od 15 godina), niska stopa aktivnosti (52,9%), niska stopa zaposlenosti i aktivnosti žena (45% stopa aktivnosti, 37,9% stopa zaposlenosti), značajan udeo neformalne zaposlenosti (18,6%), visoka stopa nezaposlenosti i niska stopa zaposlenosti mladih (34,6%, odnosno 18,5%).⁵⁵ U osnovnim pokazateljima tržišta rada (stopa zaposlenosti, stopa dugoročne nezaposlenosti i dr.), Srbija beleži značajan zaostatak za prosečnim pokazateljima EU, pa se smatra da ova oblast predstavlja jedan od najvećih izazova u procesu pristupanja Srbije EU.⁵⁶

Tržište rada u Srbiji karakteriše i snažna polarizacija – između zaposlenih u javnom i privatnom sektoru, na formalnu i neformalnu zaposlenost, na modernu i tradicionalnu, između rada za platu i samozaposlenosti, standardne i ranjive zaposlenosti, plaćenog i neplaćenog rada – stvarajući dualno tržište rada u kojem se razlikuje položaj zaposlenih na primarnom tržištu rada (javni sektor, moderne usluge i velika privatizovana preduzeća), koje se odlikuje sigurnošću zaposlenja, dobrim uslovima rada i natprosečnim zaradama i sekundarnom (većina zaposlenih u privatnom sektoru, samozaposleni, zaposleni u tradicionalnim uslugama, najvećem delu industrije i poljoprivredi) na kojem su poslovi uglavnom nesigurni i loše plaćeni.⁵⁷ Domaće tržište rada dodatno je opterećeno pod pritiskom nepovoljnih demografskih trendova, uključujući starenje stanovništva, smanjenje ukupnog broja stanovnika i migriranje stanovništva radnog uzrasta. Broj mladih u prvom kvartalu 2018, prema Anketi

⁵³ „Siromaštvo u Republici Srbiji 2006–2016. godine”, *Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva*, nav. delo, str. 15.

⁵⁴ Godišnji podatak iz Ankete o radnoj snazi Republičkog zavoda za statistiku za stanovništvo starije od 15 godina. Osnovni makroekonomski indikatori, Ministarstvo finansija, 16. avgust 2018. Dostupno na: <http://www.mfin.gov.rs/pages/article.php?id=13900> (pristupljeno 23. 8. 2018).

⁵⁵ Anketa o radnoj snazi, I kvartal 2018”, *Republički zavod za statistiku*, nav. delo, str. 2.

⁵⁶ „Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji”, *Vlada Republike Srbije*, nav. delo, str. 130.

⁵⁷ Mihail Arandarenko, *Tržište rada u Srbiji: trendovi, institucije, politike*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta, Beograd, 2011, str. 219–220.

o radnoj snazi, smanjen je u odnosu na isti period 2017. za 14.000, što je polovina ukupnog smanjenja populacije u ovom periodu.⁵⁸

U isto vreme, oni koji ostaju u Srbiji suočavaju se sa „prolongiranom i neizvesnom tranzicijom od obrazovanja ka tržištu rada”.⁵⁹ Pored nerazvijenosti privrede, ona je uzrokovana i neoliberalnim rešenjima na tržištu rada koja teže stvaranju fleksibilnije, mobilnije i jeftinije radne snage. Manje od polovine mladih uspe da pronađe bilo kakav posao u prve dve godine nakon završetka obrazovanja, nešto više od 50% ima posao pet godina nakon završetka obrazovanja, a povećava se i angažovanje mladih (15–35 godina) na poslovima na određeno vreme, u sezonskim i povremenim radnim angažmanima.⁶⁰ S druge strane, uočava se da vrlo rano počinje segregacija mladih prema nivou obrazovanja. Mladi sa visokim obrazovanjem dolaze brže do posla, sa nivoom obrazovanja raste i udeo poslova na određeno i neodređeno vreme (a smanjuje udeo sezonskih i povremenih poslova), dok je najteže mladima bez kvalifikacija (sa osnovnom školom ili manje).⁶¹ Na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje, od blizu 200.000 mladih starosti 15–29 godina u 2014. godini svaki peti je bez kvalifikacija, a gotovo 60% je sa srednjom školom. Dugoročni karakter nezaposlenosti doprinosi da ionako nedovoljna znanja i veštine budu izložena riziku da dodatno zastare, što za posledicu može imati i trajno isključenje sa tržišta rada.⁶²

Pored dugoročnih problema i na strani ponude i na strani tražnje za radom, mladi su izloženi i smanjenju prava koja nastaje kao posledica fleksibilnijih pravila zapošljavanja i otpuštanja, uz permanentno nedovoljno ulaganje u aktivne mere na tržištu rada i sistem socijalne sigurnosti, koji za većinu ne predstavlja adekvatnu podršku za tranziciju između zaposlenja ili u dužim periodima nezaposlenosti. Kad je reč o aktivnim merama zapošljavanja, u periodu 2009–2014, umesto povećanja koje je bilo predviđeno Nacionalnom

⁵⁸ Anketa o radnoj snazi, I kvartal 2018”, *Republički zavod za statistiku*, nav. delo, str. 2.

⁵⁹ Dragan Stanojević, *Mladi – tranzicija ka tržištu rada: nejednakosti i izazovi*, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije i Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Beograd. Dostupno na: http://socijalnouklucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/09/SILC_005_Dragan-Stanojevic_Mladi-%E2%80%93tranzicija-ka-trzistu-rada_nejednakost-i-izazovi.pdf (pristupljeno 24. 8. 2018), str. 5.

⁶⁰ Isto, str. 5.

⁶¹ Isto, str. 6.

⁶² „Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike u procesu pristupanja Evropskoj uniji”, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2016. Dostupno na: <https://minrzs.gov.rs/lat/aktuelno/program-reformi-politike-zaposljavanja-i-socijalne-politike-u-procesu-pristupanja-evropskoj-uniji> (pristupljeno 24. 8. 2018), str. 17.

strategijom zapošljavanja za period od 2011. do 2020. (koja je predvidela povećanje sa 0,1% BDP 2010. na 0,4% BDP u 2013. i 0,5% BDP u 2020. godini) došlo je do dodatnog smanjenja ionako nedovoljnih sredstava (sa 0,12% BDP u 2009. i 2010. godini na 0,015% BDP u 2014). Dodatno, politike zapošljavanja uglavnom su izolovane od šire ekonomske politike i ograničene su na usavršavanje pravila u vezi sa zapošljavanjem i otpuštanjem, posredovanje u zapošljavanju i savetodavne usluge koje pruža Nacionalna služba za zapošljavanje, kao i na programe iz oblasti aktivnih politika zapošljavanja koje obuhvataju samo određene kategorije stanovništva.⁶³ Novčane naknade iz osiguranja za slučaj nezaposlenosti su zakonskim promenama posle 2000. godine smanjivane u iznosu i po trajanju prava.⁶⁴ U najnepovoljnijem položaju su radnici na početku karijere koji imaju najmanje šanse da ostvare ovo pravo, odnosno i ukoliko ga ostvare trajanje naknade je svega tri meseca (uz uslov da imaju između jedne i pet godina radnog staža).⁶⁵

Onima koji ne mogu da koriste prava po ovom osnovu ili su im prava prestala, preostaje podrška iz oblasti socijalne zaštite. Zakon o socijalnoj zaštiti iz 2011. godine omogućio je veći obuhvat novčane socijalne pomoći (NSP) i povećao iznose naknada za brojnija domaćinstva.⁶⁶ Izdvajanja za NSP u Srbiji kao procenat BDP su na nivou evropskog proseka (oko 0,3% u 2012). Ipak, usled niskog prihodnog cenzusa i dodatnih uslova koji isključuju brojne potencijalne primaocce, čak i pod pretpostavkom perfektne targetiranosti (da su svi koji ostvaruju pravo ugroženi), svega 15% osoba u riziku od siromaštva bilo bi obuhvaćeno NSP-om. Istovremeno, sam iznos pomoći je nizak i komparativno (u EU niži su samo u Bugarskoj i Rumuniji u 2012) i s aspekta zadovoljenja osnovnih potreba (u zavisnosti od tipa i karakteristika domaćinstva, mesečni iznos pomoći trebalo bi da bude 33–45% viši da bi se dostigao prag siromaštva).⁶⁷ Primanje pomoći za radno aktivne korisnike uslovljeno je učešćem u merama aktivacije, odnosno radnim angažovanjem koje treba da

⁶³ „Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike u procesu pristupanja Evropskoj uniji”, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2016. Dostupno na: <https://minrzs.gov.rs/lat/aktuelno/program-reformi-politike-zaposljavanja-i-socijalne-politike-u-procesu-prist447cd5bb31b5d1565483b1a42.html>, (pristupljeno 24. 8. 2018), str. 18.

⁶⁴ Danilo Vuković, *Preoblikovanje neoliberalizma: socijalna politika u Srbiji*, str. 270–272.

⁶⁵ Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 36/2009, 88/2010, 28/2015, 113/2017 i 113/2017 – dr. zakon, Beograd. http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/0/310_zakon_o_zaposljavanju_i_osiguranju_z_a_slucaj_nezaposlenosti.pdf, (pristupljeno 25. 8. 2018)

⁶⁶ Zakon o socijalnoj zaštiti, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 24/2011, Beograd.

⁶⁷ „Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji”, *Vlada Republike Srbije*, nav. delo, str. 180–182.

obezbedi njihovu socijalnu uključenost. U praksi, međutim, ove mere dale su ograničene rezultate usled nedovoljne saradnje nadležnih institucija, pre svega centara za socijalni rad i Nacionalne službe za zapošljavanje.⁶⁸

ZAKLJUČAK

Rastući značaj ljudskog kapitala za razvoj Srbije, koji je posebno naglašen razvojem i transferom tehnologija koji menjaju strukturu ponude radnih mesta u pravcu viših kvalifikacija, naprednim kognitivnim veštinama i socio-bihejvioralnim veštinama, zahtevaju adekvatan odgovor u politikama u oblasti obrazovanja, zapošljavanja i socijalne zaštite, koje bi uklonile postojeća ograničenja razvoju ljudskog kapitala, koja su u Srbiji veoma izražena. Više od jedne trećine mladih u Srbiji u formalnom obrazovanju ne stekne dovoljno znanja i veština koje će im biti potrebne za pronalaženje posla i aktivno učestvovanje u društvu, a blizu petine isključeno je iz procesa obrazovanja i obuke. Dodatno, obrazovni sistem ne omogućava jednake šanse pripadnicima marginalizovanih grupa i deci iz porodica nižeg socioekonomskog statusa da dostignu nivo obrazovanja koji odgovara njihovim sposobnostima. Kad iz obrazovanja pređu na tržište rada, mladi nailaze na teškoće na tržištu rada da dođu do posla, da pređu u formalnu zaposlenost ili da ostvare prava iz radnog odnosa, što posebno pogađa mlade bez kvalifikacija. Dugoročna nezaposlenost dodatno doprinosi zastarevanju stečenih veština, dok prava iz oblasti zapošljavanja i socijalne zaštite ne omogućavaju zadovoljenja potreba onima koji duže od nekoliko meseci ostanu van tržišta rada.

Kao posledica integracije srpske privrede u globalne ekonomske tokove i brzog širenja inovacija, tehnološke promene, uključujući digitalizaciju i automatizaciju, postaju bitan faktor razvoja socijalne politike i unapređenja ljudskog kapitala. Srbija i sada beleži veoma loše pokazatelje u oblasti obrazovanja, zapošljavanja i socijalnog uključivanja, odnosno ljudski kapital kojim raspolaže nije adekvatno iskorišćen. Zbog toga je prognoziranje trenutka u kojem će strukturne promene na tržištu rada kao posledica automatizacije postati izraženije manje važno od pitanja da li se i kako mogu na vreme unaprediti negativni efekti po zaposlenost i socijalnu koheziju i unaprediti institucije koje imaju presudan uticaj na to da li će današnji mladi ljudi i deca steći znanja i veštine sa kojima će moći da dođu do posla, ali i da budu ravnopravni i aktivni članovi društva.

⁶⁸ Marina Petrović, Socijalna pomoć i aktivacija u Srbiji: u potrazi za inkluzivnim rešenjima. CLDS, Beograd, 2011. Dostupno na: <http://csp.org.rs/sr/assets/publications/files/Socijalna-pomoc-Marina.pdf>, (pristupljeno 26. 8. 2018), str. 24–25.

LITERATURA

- [1] Arandarenko, Mihail, *Tržište rada u Srbiji: trendovi, institucije, politike*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta, Beograd, 2011.
- [2] Arandarenko, Mihail, Golicin, Pavle, „Međunarodni akteri i razvoj socijalne politike u Srbiji (od 2000. do 2006. godine)”. U: Drenka Vuković, Ana Čekerevac (ur.), *Socijalna politika u procesu evropskih integracija*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2006, str. 255–275.
- [3] Baucal, Aleksandar, *Ključne kompetencije mladih u Srbiji u Pisa 2009 ogledalu*, Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd, 2012. Dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2014/06/Kljucne-kompetencije-mladih-u-Srbiji-PISA-u-ogledalu.pdf>, (pristupljeno 20. 8. 2018).
- [4] „Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji”, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2014. Dostupno na: <http://www.udruzenjesz.rs/images/PDF/Drugi-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smanjenju-siromastva-final.pdf>, (pristupljeno 23. 8. 2018).
- [5] „Izveštaj o analizi uslova konkurencije na tržištu softvera i računarske opreme u Republici Srbiji u periodu 2014–2016. godina”, Komisija za zaštitu konkurencije. Dostupno na: <http://www.kzk.gov.rs/kzk/wp-content/uploads/2018/01/Analiza-softveri-i-racunari-2017.pdf>, (pristupljeno 22. 8. 2018).
- [6] Pesikan, Ana, Ivic, Ivan, “The sources of inequity in the education system of Serbia and how to combat them”, *CEPS Journal* 6 (2012) 2, pp. 101–124. Available from: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1128950.pdf>, (Accessed 18 August 2018).
- [7] Petrović, Marina, *Socijalna pomoć i aktivacija u Srbiji: u potrazi za inkluzivnim rešenjima*, CLDS, Beograd, 2011. Dostupno na: <http://csp.org.rs/sr/assets/publications/files/Socijalna-pomoc-Marina.pdf>, (pristupljeno 26. 8. 2018).
- [8] Reljanović, Mario, Ružić, Bojana, Petrović, Aleksandra, „Analiza efekata primene izmena i dopuna Zakona o radu”, Fondacija Centar za demokratiju, Beograd, 2016. Dostupno na: <http://eukonvent.org/wp-content/uploads/2017/01/FCD-Analiza-efekata-ZOR.pdf>, (pristupljeno 20. 8. 2018).
- [9] “Should We Fear the Robot Revolution (The Correct Answer is Yes)”, IMF Working Paper, WP/18/116. Available from: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/05/21/Should-We-Fear-the-Robot-Revolution-The-Correct-Answer-is-Yes-44923> (Accessed 20 August 2018).
- [10] „Siromaštvo u Republici Srbiji 2006–2016. godine”, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Beograd, 2017. Dostupno prema: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2017/09/Siromastvo_u_Republici_Srbiji_2006-2016_godine_revidirani_i_novi_podaci.pdf, (pristupljeno 20. 8. 2018).
- [11] Stanojević, Dragan, *Mladi – tranzicija ka tržištu rada: nejednakosti i izazovi*, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije i Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Beograd, str. 5. Dostupno na: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/09/SILC_005_Dragan-Stanojevic_Mladi-

- %E2%80%93tranzicija-ka-trzistu-rada_nejednakost-i-izazovi.pdf, (pristupljeno 24. 8. 2018).
- [12] „Stop napuštanju škole!”, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, Beograd, 2016. Dostupno na: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/06/stop_napustanju_skole.pdf, (pristupljeno 21. 8. 2018).
- [13] “The Global Human Capital Report 2017: Preparing people for the future of work”, World Economic Forum. Available from: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Human_Capital_Report_2017.pdf, (Accessed 18 August 2018).
- [14] Vuković, Danilo, *Preoblikovanje neoliberalizma: socijalna politika u Srbiji*, Mediterran Publishing, Novi Sad, 2017.
- [15] “World Development Report 2016: Digital Dividends”, The World Bank, Washington, 2016. p. 126. Available from: <http://documents.worldbank.org/curated/en/896971468194972881/pdf/102725-PUB-Replacement-PUBLIC.pdf>, (Accessed 19 August 2018).
- [16] “World Development Report 2019: The Changing Nature of Work”, The World Bank, Washington, Available from: <http://pubdocs.worldbank.org/en/816281518818814423/2019-WDR-Draft-Report.pdf>, (Accessed 20 August 2018).

Zakoni i strategije

- [17] „Program reformi politike zapošljavanja i socijalne politike u procesu pristupanja Evropskoj uniji”, Vlada Republike Srbije, Beograd, 2016. Dostupno na: <https://minrzs.gov.rs/lat/aktuelno/program-reformi-politike-zaposljavanja-i-socijalne-politike-u-procesu-pristupanja-evropskoj-uniji>, (pristupljeno 24. 8. 2018).
- [18] „Strategija razvoja obrazovanja Srbije do 2020. godine”, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 107, Beograd, 2012, str. 7–8. Dostupno na: <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/STRATEGIJA-OBRAZOVANJA.pdf>, (pristupljeno 22. 8. 2018).
- [19] „Zakon o socijalnoj zaštiti”, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 24, Beograd, 2011. Dostupno na: <http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/podzakon/Zakon%20o%20socijalnoj%20zaštiti.pdf>, (pristupljeno 25. 8. 2018).
- [20] Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti, *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 36/2009, 88/2010, 28/2015, 113/2017 i 113/2017 – dr. zakon, Beograd, 2017. Dostupno na: http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/0/310_zakon_o_zaposljavanju_i_osiguranju_za_slucaj_nezaposlenosti.pdf, (pristupljeno 25. 8. 2018).

Statistički izvori

- [21] „Anketa o radnoj snazi, I kvartal 2018”, Republički zavod za statistiku, Saopštenje RS 10, br. 138, 31. 5. 2018. <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G20181138.pdf>, (pristupljeno 21. 8. 2018)

- [22] Gini coefficient of equivalised disposable income, Eurostat. Available from: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_di12&lang=en (Accessed 26 August 2018).
- [23] Osnovni makroekonomski indikatori, Ministarstvo finansija, 16. avgust 2018. Dostupno na: <http://www.mfin.gov.rs/pages/article.php?id=13900> (pristupljeno 23. 8. 2018).
- [24] People at risk of poverty or social exclusion, Eurostat. Available from: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion (Accessed 25 August 2018).
- [25] „Siromaštvo i socijalna nejednakost, 2016”, Republički zavod za statistiku, Saopštenje PD 10, br. 087, 3. 4. 2017. Dostupno na: <http://publikacije.stat.gov.rs/G2017/Pdf/G20171087.pdf>, (pristupljeno 24. 8. 2018).
- [26] „Statistički godišnjak Republike Srbije 2018”, Republički zavod za statistiku, Beograd, 2018. Dostupno na: <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G201817011.pdf>, (pristupljeno 25. 8. 2018).

Vesti

- [27] „Pripreme za PISA 2018”, Ministarstvo prosvete i nauke, 8. decembar 2016. Dostupno na: <http://www.mpn.gov.rs/pripreme-za-pisa-2018/> (pristupljeno 25. 8. 2018).

Stevan Veljović

TECHNOLOGICAL CHANGES AS A FACTOR OF SOCIAL POLICY DEVELOPMENT AND HUMAN CAPITAL MANAGEMENT IN SERBIA

Abstract

Technological innovations taking place at the beginning of the 21st century bring new opportunities for economic growth and employment, while creating risks for the part of population lacking knowledge and skills necessary for adapting to the changes in the labor market. Analyses of international financial institutions on reshaping the labor market as a result of automation in manufacturing and services are used as a starting point for analyzing trends in the labor market and the quality and equity of the education system in Serbia. In addition to unfavorable educational profile of general population and extended period of transition from education to the world of work, attempts to improve human capital are impeded significantly by low quality and lack of equity in the education system, which prevents large number of children and youth, especially from the marginalized groups and poorer households, to acquire relevant knowledge and education. Challenges posed by

innovation and improvements in technology require active response in the educational, labor market and social inclusion policies, which would allow more efficient improvements of human capital and social cohesion in Serbia in the 21st century.

Key words:

Education system, labor market, social inclusion, human capital, automation, World Bank.